

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
DOBRCZE URZĄDZONE SZKOŁY SĄ PODPORĄ PAŃSTWA	
Pierwsze miejsce w państwie winna zajmować szkoła	18
Pochwała szkoły i różne jej korzyści (Andrzej Frycz Modrzewski, <i>O poprawie Rzeczypospolitej</i>)	18
O nauczycielu	22
Jaki powinien być nauczyciel (Szymon Marycjusz, <i>O szkołach czyli akademiach ksiąg dwoje</i>)	22
Nauczyciel zasługuje na przywilej szlachectwa (Szymon Marycjusz, <i>O szkołach czyli akademiach ksiąg dwoje</i>)	29
Kto ma się troszczyć o nauczycieli i uczniów (Andrzej Frycz Modrzewski, <i>O poprawie Rzeczypospolitej</i>)	31
SŁAWNE AKADEMIE I CZEGO ONE UCZYŁY	
Akademia Krakowska. Pierwsza w Rzeczypospolitej	38
Tryskają tu najczystsze i najobfitsze źródła świętej filozofii i sztuk wszelkich (Leonard Cox, <i>Mowa pochwalna... Anglika na cześć Akademii Krakowskiej</i>)	38
Magister Paweł z Krosna zaprasza na wykład	53
O nowe spojrzenie na naukę (<i>Komentarz Józefa Strusia do „Astrologii” Lukiana</i>)	54
U źródeł humanizmu (<i>Listy Marcina Kromera do Romulusa Amazeusa</i>)	55
Niektórzy rozumieją, jakoby język grecki niepotrzebny był (Jerzy Liban, <i>Paraklesis, to jest zachęta dla uczących się greki</i>)	59
Aby studenci mogli poznać cnoty szlachetnych mężów (Benedykt Herbst, <i>Objaśnienie mowy Cycerona do Kwiryków</i>)	60
Gdy cała Rzeczpospolita chora, jeden jej członek zdrowy być nie może (Jakub Górski, <i>Obrona Akademii Krakowskiej</i>)	64

Akademia Wileńska. W obronie wiary, dla zaszczytu miasta i powszechnego pożytku	68
Żeby kolegium nazwanie akademii przybrało (<i>Akt fundacji i uposażenia Akademii Wileńskiej</i>)	68
Akademia Zamojska. W służbie Rzeczypospolitej	74
Dobre miejsca nie zasadać leda kim (<i>Korespondencja między Janem Zamoyskim i Szymonem Szymonowiczem w sprawie urzędzenia Akade- mii Zamojskiej</i>)	74
Bodajby wychodzili z niej pożyteczni Polsce obywatele (Jan Zamoyski, <i>Mowa na otwarcie Akademii Zamojskiej</i>)	78
Latam tu moje położył (Adam Burski, <i>List do hetmanowej Zamojskiej</i>)	80
Kłopoty studenta Akademii Zamojskiej (<i>Curriculum vitae Danielis Cep- has MP</i>)	80

SZKOŁY ŚREDNIE NOWYM DUCHEM OŻYWIONE

Szkoła przy kościele Mariackim w Krakowie	84
Obyś, mała książeczko, pomogła wszystkim szkołom (Benedykt Herbest z Nowego Miasta, <i>Program szkoły krakowskiej przy kościele Mariackim</i>)	84
Szkoła lwowska	90
Nauki znalazły sobie patronów (Benedykt Herbest <i>Krótką mowa...</i>)	90
Szkoła Lubrańskiego	93
Poznawać najlepszych autorów i pilnie ćwiczyć się w wymowie (Krzy- sztof Hegendorfin, <i>Mowa w Gimnazjum Poznańskim</i>)	93
Tam-em usłyszał imię Wergila (Klemens Janicki, <i>Elegia „O sobie samym do potomności</i>)	94
Szkoły Nowodworskie	97
Pean na cześć fundatora (M. Wawrzyniec Śmieszkowicz, <i>Pochwała Bar- tłomieja Nowodworskiego</i>)	97

W NURCIE REFORMACJI

Gimnazjum w Pińczowie	102
Aby Polska miała u siebie to, czego poszukuje się pod obcym niebem (Piotr Statorius, <i>Urządzenie gimnazjum pińczowskiego</i>)	102
Szkoła lewartowska	109
Człowiek jest stworzeniem społecznym (Wojciech z Kalisza, <i>Kilka listów o dobrym kształceniu młodzieży w szkole lewartowskiej</i>)	109
Szkoła w Rakowie	116
Prawa, powinności, program nauki (<i>Przepisy szkoły rakowskiej</i>)	116
Nauki, które przystoją szlachetnemu młodzieńcowi (<i>List Marcina Ruara do Piotra Rzeczyckiego</i>)	120

Szkoła w Gdańsku	123
Trzeba się uczyć polskiego języka (Jan Rybiński, <i>Mowa o ważności i o pożytku języków w ogóle, a języka polskiego w szczególności</i>)	123
Szkoła w Lesznie	130
By dzieło było wybitne i trwałe (Jan Amos Komeński, <i>Korespondencja</i>)	130
Szkoła w Sierakowie	146
Mistrzowie będą nie od jezuitów (<i>Listy Krzysztofa Opalińskiego do brata Łukasza</i>)	146
Tu się zrodzą wybitni obywatele Rzeczypospolitej (Jan Michalski, <i>Mowa na otwarcie Gimnazjum Opalińskiego w Sierakowie</i>)	149
Gimnazjum w Toruniu	156
Pobożność i wiedza (<i>Prawa i ustawy szkoły toruńskiej</i>)	156

POD ZNAKIEM IGNACEGO LOYOLI

Z życia kolegium wileńskiego (Piotr Skarga, <i>Listy w sprawach kolegium wileńskiego</i>)	160
Niesłusznie nas oskarżają (Stanisław Karnkowski, <i>Listy w obronie jezuitów</i>)	166
Jezuity do kościoła, żaki do szkoły (Stanisław Sokołowski, <i>List do Hieronima Rozrażewskiego</i>)	170
Wielkie nieszczęście dla naszej ojczyzny (<i>Szlachcica polskiego przeciw jezuitom mowa pierwsza</i>)	171
Rygor, nauka i modlitwa (<i>Plan i urządzenie studiów szkolnych Towarzystwa Jezusowego</i>)	175
Wiele nasiali ludzi godnych (Krzysztof Pieniążek, <i>Ethica albo Zwierciadło żywota</i>)	181
Miękuchne serca młodzi uwodzą gładko (Jan Brożek, <i>Gratis abo Dyskurs I Ziemianina z Plebanem</i>)	183
Wszystko dla ostentacyi (Wacław Pojocki, <i>Pierwej rozsądku, potem nauki</i>)	189

W WIEJSKIEJ I MIEJSKIEJ SZKOLE PARAFIALNEJ

Edukacja wiejskiego nauczyciela (Jan Łopeski, <i>Colloquium Janasa Knutla</i>)	192
Bo co dalej, tym gorzej, wszystko się źle dzieje (<i>Szkolna mizeryja</i>)	197

O ĆWICZENIU W RZEMIOŚLE

O powinnościach majstra i ucznia (Grzegorz Czychossowicz, <i>Szczegółowe artykuły uchwał dla rzemiosła szklarskiego</i>)	212
Trwają i cierpią w rzemieśle statecznie (Franciszek Śmiadecki, <i>Sługa albo uczeń co powinien panu swemu w rzemieśle</i>)	215

219	Czy uczciwe rzemiosła przeszkadzają szlachectwu (Aaron Aleksander Olizarowski, <i>O społeczności ludzkiej ksiąg troje</i>)	219
221	Z rzemiosła dostatek i potęga (Andrzej Maksymilian Fredro, <i>Zwierzy-niec jednorozców</i>)	221

CZY W DOMU LEPIEJ NIŻ W SZKOŁACH

224	Co jest lepiej: jeśli dziecię do szkoły dać czyli jemu chować doma pedago-ga albo bakalarza? (Erazm Gliczner, <i>Książki o wychowaniu dzieci</i>)	224
228	Ale najlepiej go doma do czasu pochować (Mikołaj Rej, <i>Żywot człowieka poczciwego</i>)	228
233	Jeśli lepiej doma osobno czyli wespół w szkołach dzieciom się uczyć (Sebastian Petrycy z Pilzna, <i>Przydatki do „Polityki” Arystotelesowej</i>)	233
236	Pierwsze rudimenta w naukach (<i>Listy Krzysztofa Opalińskiego do brata Łukasza</i>)	236

O POPRAWĘ STANU DWORSKIEJ EDUKACJI

240	Dwory powinny być szkołą wychowania obywatelskiego (Andrzej Frycz Modrzewski, <i>O poprawie Rzeczypospolitej</i>)	240
245	Najpierw do szkoły, potem na dworską służbę (Erazm Gliczner, <i>Książki o wychowaniu dzieci</i>)	245
248	Jaki ma być dworzanin (Łukasz Górnicki, <i>Dworzanin polski</i>)	248
252	Rady dla młodzieńców przebywających na dworach i dla możnych przy-jmujących młodych na swe dwory (Aaron Aleksander Olizarowski, <i>O społeczności ludzkiej ksiąg troje</i>)	252

NA SZLAKACH PEREGRYNACJI ZAGRANICZNYCH

258	Z wyjazdów więcej pożytku niż szkody	258
258	Ale trzeba wiedzieć, jak się w podróży sprawować (Sebastian Petrycy z Pilzna, <i>Przydatki do „Polityki” Arystotelesowej</i>)	258
261	Nie z samych podróży zło się bierze (Aaron Aleksander Olizarowski, <i>O społeczności ludzkiej ksiąg troje</i>)	261
265	Przeciw wyjazdom do obcych krajów	265
265	Postronne ćwiczenie więcej złego niż dobrego przynosi (Jan Kochanow-ski, <i>Satyr albo Dziki mąż</i>)	265
266	Polska mu śmierdzieć będzie (Krzysztof Opaliński, <i>Na posyłanie synów do obcych krajów</i>)	266
268	Gdzie Polak ma pieluchy, tam niechaj się ćwiczy (Wacław Potocki, <i>Cu-dzoziemskie ćwiczenia</i>)	268

Jak z pożytkiem odprawić peregrynację	271
Miejsce ma być poczciwe, a zachowanie obyczajne (Mikołaj Rej, <i>Żywot człowieka poczciwego</i>)	271
Sama przejażdżka rozumu nie wykształci (Andrzej Maksymilian Fredro, <i>Peregrynacja dwuletnia każdemu Polakowi potrzebna</i>)	274
Żadnej okazji do nauki nie zaniedbać (Jakub Sobieski, <i>Instrukcja synom moim do Paryża</i>)	277
Każdy zaczerpnął wedle swojej miary	284
Kto dużo wzięł, dużo da Ojczyźnie (Stanisław Iłowski, <i>List do Jana Tęczyńskiego</i>)	284
Między Wittenbergą a Rzymem (Stanisław Orzechowski, <i>List do Franciszka Commendoniego</i>)	285
Szukać rzeczy godnych widzenia (Sebastian Gawarecki, <i>Diariusz podróży Marka i Jana Sobieskich po Europie</i>)	290
Gaudeamus igitur... (Jan Golliusz, <i>Pamiętnik</i>)	293

W TROSCE O KSZTAŁCENIE ŻOŁNIERZY

Wojsko potrzebuje także wykształcenia (Szymon Marycjusz z Pilzna, <i>O szkołach czyli akademiach ksiąg dwoje</i>)	302
Niechby młodzież ćwiczyła się mając przy tym nauczycieli (Andrzej Frycz Modrzewski, <i>O poprawie Rzeczypospolitej</i>)	308
Pierwszy sposób fundowania na Ukrainie szkoły rycerskiej (Józef Wereszczyński, <i>Publika...</i>)	311
Jeśli w Rzeczypospolitej szermierskie szkoły mają być (Sebastian Petrycy z Pilzna, <i>Przydatki do „Polityki” Arystotelesowej</i>)	315
Szkoła nauki puszkarskiej może być fundowana w mieście zacnym Warszawie (Andrzej Dell' Acqua, <i>O zgromadzeniu i szkole puszkarzów</i>)	319

INSZE SĄ ZABAWY MĘSKIE, INSZE BIAŁOGŁOWSKIE

Dlaczego bronią im czytania (Andrzej Głaber z Kobylina, <i>Gadki o składności członków człowieczych</i>)	324
Robotne mają być dla domowego gospodarstwa (Sebastian Petrycy z Pilzna, <i>Przydatki do „Ekonomiki” Arystotelesowej</i>)	326
W postach i modlitwach (Wawrzyniec Susliga, <i>Żywot Jaśnie Wielmożnej Pani Helźbiety Sieniawskiej</i>)	329
Nie zostawiać im czasu na myślenie (Aaron Aleksander Olizarowski, <i>O społeczeńności ludzkiej ksiąg troje</i>)	334
Jeszczeby to mężczyznom ujęć mogło (Wacław Potocki, <i>Staremu język odmienić trudno</i>)	338
Notki biograficzne	340